

Κριτικά σημειώματα

Γεώργιος ΤΣΙΜΠΟΥΚΗΣ: Ο εικονογραφικός κύκλος της Αποκάλυψης του Ιωάννη στις Μονές Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783) του Αγίου Όρους. Αθήναι, 2004, σελ. 145.

Του Καθηγητού Κωνστ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η κρινόμενη Διπλωματική Εργασία του κ. Γεωργίου Δ. ΤΣΙΜΠΟΥΚΗ, Πτυχιούχου του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και Υποτρόφου του Ιδρύματος Υποτροφιών «Προποντίς», με τίτλο «Ο εικονογραφικός κύκλος της Αποκάλυψης του Ιωάννη στις Μονές Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783) του Αγίου Όρους» και Εισηγήτριες την Καθηγήτρια κ. Σ. ΚΑΛΟΠΙΣΗ-BERTH και την Επίκ. Καθηγήτρια κ. Ε. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΩΡΗ της Έδρας της Βυζαντινής Αρχαιολογίας, αποσκοπεί στην εξέταση του εικονογραφικού κύκλου της Αποκάλυψης του Ιωάννη στις αθωνικές Μονές Φιλοθέου και Ξηροποτάμου.

Η Μελέτη διαρθρώνεται σε έξι Κεφάλαια. Στο Εισαγωγικό Κεφάλαιο («Ι. Εισαγωγή») γίνεται σύντομη αναφορά στον χρόνο συγγραφής και στο περιεχόμενο του βιβλίου της Αποκάλυψης του Ιωάννη και στην συνέχεια εξετάζεται συνοπτικά η εικονογραφία της Αποκάλυψης στη Δύση, όπου γνώρισε ήδη από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες μεγάλη ανάπτυξη και στην Ανατολή, όπου είχε - τουλάχιστον ως τον 14ο αιώνα - περιορισμένη απήχηση, λόγω της μη ένταξης του βιβλίου της Αποκάλυψης στον Κανόνα της Καινής Διαθήκης. Στο τελευταίο Υποκεφάλαιο της Εισαγωγής παρουσιάζονται συνοπτικά οι πρώτοι εικονογραφικοί κύκλοι της Αποκάλυψης στον Άθωνα - συγκεκριμένα στις μονές Διονυσίου

(1547), Δοχειαρίου (1568) και Ξενοφώντος (1654) - και γίνεται σύντομη αναφορά στις επιδράσεις, που οι κύκλοι αυτοί δέχτηκαν από ξυλογραφίες δυτικών καλλιτεχνών, όπως οι Dürer, Cranach, Holbein κ.ά.

Στο δεύτερο Κεφάλαιο της Μελέτης (« I.I. Μνημεία με τον κύκλο της Αποκάλυψης του Ιωάννη στο Άγιον Όρος το 18ο αιώνα», γίνεται μία γενική παρουσίαση της μνημειακής ζωγραφικής στο Άγιο Όρος κατά τον 18ο αιώνα, που αποτελεί μία περίοδο ιδιαίτερης ακμής των αθωνικών μονών, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στην «Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης», ενός «εγχειριδίου» για ζωγράφους, το οποίο συνέγραψε μεταξύ των ετών 1728 και 1733 ο Ιερομόναχος και Αγιογράφος Διονύσιος από τον Φουρνά Ευρυτανίας. Η αναφορά στην «Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης» κρίθηκε σκόπιμη από τον Συγγραφέα, εφ' όσον σε αυτήν περιλαμβάνεται ειδικό Κεφάλαιο με συμβουλές προς τους ζωγράφους σχετικά με τον τρόπο, που θα πρέπει να απεικονίζεται ο εικονογραφικός κύκλος της Αποκάλυψης του Ιωάννη.

Στο ίδιο Κεφάλαιο, επίσης, παρουσιάζονται με συντομία οι πέντε εικονογραφικοί κύκλοι της Αποκάλυψης, που διατηρούνται από τον 18ο αιώνα στον Άθωνα: παρεκκλήσι Παναγίας Πορταϊτισσας (Κουκουζελισσας) στην Μονή Μεγίστης Λαύρας (1719), Μονή Φιλοθέου (1765), Μονή Καρακάλλου (1767), Μονή Ξηροποτάμου (1783) και Μονή Ιβήρων (1795). Από τους εικονογραφικούς αυτούς κύκλους ο Συγγραφέας επιλέγει να ασχοληθεί διεξοδικότερα στα επόμενα Κεφάλαια μόνο με τους δύο - αυτούς που κοσμούν τους εξωνάρθηκες των Μονών Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783) - οι οποίοι εκτελέστηκαν από τους ίδιους ζωγράφους, τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αθανάσιο από την Κορυτσά της Βορείου Ηπείρου, με την συνδρομή στη Μονή Ξηροποτάμου και του υιού του Αθανασίου, του ζωγράφου Ναούμ.

Στο τρίτο Κεφάλαιο της Μελέτης («III. Επιγραφικές μαρτυρίες και αρχειακές πηγές στο Άγιον Όρος για τους ζωγράφους Κωνσταντίνο, Αθανάσιο

Γεώργιος Δ. ΧΛΟΥΠΗΣ
Διδάκτωρ Νομικής,
Δικηγόρος

ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟ
ΚΑΙ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΟ

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ
ΕΓΚΛΗΜΑ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ε Κ Δ Ο Σ Η 2 0 0 5

και Ναούμ που ιστόρησαν τους εξωνάρθηκες των Μονών Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783)» ο Συγγραφέας συγκεντρώνει και ερευνά με συστηματικότητα τις διαθέσιμες επιγραφικές μαρτυρίες και αρχειακές πηγές, που διασώζονται στον Άθωνα σχετικά με το έργο των τριών βορειοπειρωτών ζωγράφων.

Το κύριο θέμα της Μελέτης αναλύεται στο τέταρτο Κεφάλαιο («IV. Η εικονογραφία του κύκλου της Αποκάλυψης του Ιωάννη στις Μονές Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783)»). Το πρώτο Υποκεφάλαιο περιλαμβάνει ενδελεχή εικονογραφική ανάλυση των 21 σκηνών του κύκλου της Αποκάλυψης. Με μεθοδικότητα και ξεχωριστή επιμέλεια ο Συγγραφέας εξετάζει την εικονογραφία της κάθε σκηνής, τόσο σε σχέση με το κείμενο της Αποκάλυψης του Ιωάννη, όσο και σε σχέση με την «Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης» του Διονυσίου του εκ Φουρνά. Παράλληλα, κάθε σκηνή συσχετίζεται με αντίστοιχες σκηνές από παλαιότερους εικονογραφικούς κύκλους στο Άγιον Όρος, κυρίως αυτούς στις Μονές Διονυσίου και Δοχειαρίου, καθώς και με αντίστοιχες παραστάσεις από δυτικές ξυλογραφίες, οι οποίες άσκησαν αποφασιστική επίδραση στην διαμόρφωση της εικονογραφίας της Αποκάλυψης στην μεταβυζαντινή ζωγραφική. Πρόκειται για πρωτότυπη συμβολή στην εικονογραφία της Αποκάλυψης, εφ' όσον οι δύο αυτοί κύκλοι της Αποκάλυψης των Μονών Φιλοθέου και Ξηροποτάμου δεν έχουν τύχει συστηματικής μελέτης και δημοσιοποίησης.

Στο δεύτερο Υποκεφάλαιο της ίδιας ενότητας επιχειρείται μία συγκριτική μελέτη μεταξύ των δύο εικονογραφικών κύκλων, της Μονής Φιλοθέου (1765) και Ξηροποτάμου (1783). Με ιδιαίτερη αναπτυγμένη κριτική ικανότητα ο Συγγραφέας διαπιστώνει, ότι οι δύο εικονογραφικοί κύκλοι, αν και αποτελούν έργο των ίδιων ζωγράφων, έχουν σημαντικές μεταξύ τους διαφορές. Στον πρωιμότερο εικονογραφικό κύκλο της Μονής Φιλοθέου (1765) οι ζωγράφοι δείχνουν περισσότερη εγγύτητα στην παράδοση και εμφανίζουν έναν «εκλεκτικισμό», αντλώ-

ντας τα πρότυπά τους από τους παλαιότερους σχετικούς αθωνικούς κύκλους και από τα κείμενα της «Ερμηνείας της Ζωγραφικής Τέχνης» και της Αποκάλυψης του Ιωάννη. Αντίθετα, στον εικονογραφικό κύκλο της Μονής Ξηροποτάμου οι ζωγράφοι απομακρύνονται από την παράδοση και δημιουργούν νέους τρόπους διάταξης και απόδοσης των σκηνών, εμπλουτίζοντας τις παραστάσεις με εικονογραφικές λεπτομέρειες εμπνευσμένες απ' ευθείας από διάφορα Κεφάλαια του κειμένου του ευαγγελιστή Ιωάννη.

Εκτός από την εικονογραφία, διαφοροποιήσεις διαπιστώνει ο Συγγραφέας και στον τομέα της τεχνοτροπίας («V. Τεχνοτροπικές παρατηρήσεις»). Τις συνθέσεις της Μονής Φιλοθέου διακρίνει ισορροπία και λιτότητα, μεγαλύτερη φυσικότητα στην απόδοση του τοπίου και μεγάλη χρωματική ποικιλία. Στην Μονή Ξηροποτάμου, αντίθετα, διαπιστώνεται έντονη κίνηση των μορφών, πιο λιτή και γραμμική απόδοση του φυσικού και αρχιτεκτονικού τοπίου, ενώ η χρωματική κλίμακα είναι σαφώς περιορισμένη.

Στο τελευταίο Κεφάλαιο της Διπλωματικής του Εργασίας («VI. Συμπεράσματα») ο Συγγραφέας συνοψίζει τα πορίσματα της έρευνάς του, αποδίδοντας την διαφορετικότητα του κύκλου της Μονής Ξηροποτάμου, τόσο στην μακροχρόνια εμπειρία, που είχαν αποκτήσει οι ζωγράφοι στην απόδοση του θέματος της Αποκάλυψης, όσο και στον εμπνευστή του εικονογραφικού της προγράμματος, τον Λόγιο Καισάριο (Κωνσταντίνο) Δαπόντε, που υπήρξε Μοναχός στην Μονή αυτή. Στο τέλος της Μελέτης αναφέρεται η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία, ενώ το κείμενο συνοδεύουν συνολικά 63 εντυπωσιακές έγχρωμες φωτογραφίες.

Πρόκειται για μία σημαντική συστηματική Μελέτη, γραμμένη σε ρέουσα και εύληπτη γλώσσα, η συμβολή της οποίας έγκειται στην παρουσίαση, στον σχολιασμό και στην πλούσια φωτογραφική τεκμηρίωση πρωτότυπου πρωτογενούς υλικού, το οποίο ο ίδιος ο Συγγραφέας συνέλεξε με επιτόπια έρευνα στις αθωνικές Μονές.

Κ Ο Υ Α Ρ Ι Ο Σ

**Περιοδικό
Λόγου και Τέχνης**

**Νίκος ΑΝΩΓΗΣ
Μαρία ΜΕΓΑ**

Τεύχος 36

Αθήναι, 2004

**Έλενα ΓΚΟΥΝΤΑΡΑ-
ΣΩΤΗΡΑΚΗ**

**ΕΠΟΧΕΣ
ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ**

Ποίηση

Αθήναι, 2000

**Έλενα ΓΚΟΥΝΤΑΡΑ-
ΣΩΤΗΡΑΚΗ**

**ΕΡΑΣΤΕΣ
ΟΝΕΙΡΟΥ**

Μυθιστόρημα

Αθήναι, 2005